

Skjøtselsplan for «Store Borga S» naturbeitemark på Borgværet i Vestvågøy kommune

FIRMANAVN OG ÅRSTALL:	Miljøfaglig Utredning AS, 2021
PLAN/PROSJEKTANSVARLIG:	Pål Alvereng
OPPDRAUGSGIVER:	Fylkesmannen i Nordland
LITTERATUR-REFERANSE:	Alvereng, P. & Gaarder, G. 2021. Skjøtselsplan for Store Borga S, naturbeitemark på Borgværet i Vestvågøy kommune. Miljøfaglig Utredning notat 2021-N5, 10 s. ISBN 978-82-345-0147-0.

A. Generell del

Naturbeitemark

Fra faktaark for Naturbeitemark (Bratli 2014).

Naturbeitemark er en artsrik naturtype med høy andel habitatspesialister. Naturtypen er vidt utbredt, men artsrik, ugjødset beitemark i god hevd er gått tilbake som følge av endringer i landbruket. Gjengroing etter opphør av bruk eller intensivt drift med gjødsling og pløying, har redusert arealet. Typen er også utsatt for nedbygging. På bakgrunn av dette er naturtypen som helhet vurdert som sårbar (VU) i Norsk rødliste for naturtyper 2011. Naturbeitemark har høy andel rødlistearter i ulike organismegrupper, særlig karplanter, beitemarksopp og insekter. Mange arter har hovedtyngden av sine forekomster innenfor denne naturtypen.

Utbredelse

Naturbeitemark er vidt utbredt over hele Norge fra kysten til innlandet og i alle biogeografiske soner fra boreonemoral til lavalpin sone og fra sterkt oseanisk til svakt kontinental seksjon. I dag er typen vanligst i regioner med mye husdyrhold, for eksempel øvre dalstrøk på Østlandet, på Vestlandet, i Trøndelag og på Nordlandskysten.

Naturfaglig beskrivelse

Naturbeitemark er lysåpen grasmark med langvarig hevd i form av husdyrbeite, både sau, geit, storfe og hest. Utseendemessig karakteriseres typen av lavvokst vegetasjon dominert av urter og gras. Trær og busker forekommer spredt, til forskjell fra slåttemark der disse mangler. Marka er gjerne mer ujevn enn i slåttemark. Steiner, grunnlendte partier og bergknauser er også nokså vanlig. Typisk for beitemark er dominans av beite- og tråkkresistente gras og arter som ikke spises fordi de er giftige, tornete, smaker vondt eller inneholder mye silikat. Naturbeitemark har få nitrofile arter, men spredt kan noe næringskrevende og tråkktolerante arter forekomme.

Karakteristisk er også forekomsten av beitemarksopp om høsten.

Det er stor variasjon i artssammensetningen og miljøforhold i naturbeitemark. Et fellestrekk er at variasjonen både skyldes økokliner som også er viktige på naturmark, og langvarig hevd.

Naturbeitemark er semi-naturlig natur, oftest oppstått fra skogsmark som gjennom lang tid med ekstensivt beite har utviklet egenskaper som skiller den fra det natursystemet den ble utviklet fra, uten at markstruktur, hydrologi eller andre basale egenskaper har blitt vesentlig endret. Beitetrykk, husdyrslag og tidspunktet for beite er faktorer av betydning. Tidspunkt på året og varighet av beitet er også faktorer som påvirker vegetasjonen. Det er viktig med avpasset antall beitedyr, da overbeite reduserer artsmangfoldet og for lite beite gir gjengroing. Til forskjell fra kulturbeite er naturbeitemark ikke pløyd og tilsådd, og ikke eller i bare liten grad gjødset.

Kalkinnhold og jordfuktighet er viktige årsaker til variasjonen i artssammensetningen.

Karplantemangfoldet er størst i naturbeitemark på kalkrik grunn i lavlandet, der særlig kalktørrenger har et høyt artsmangfold. Det samme gjelder tørrbakker i dalstrøk på Østlandet. Viktige naturbeitemarker for sopp ser ut til å følge et litt annet mønster, da artsrike beiter med høy forekomst av rødlistede sopparter kan forekomme både på kalkrik og kalkfattig grunn, og gjerne i friskere enger. Lang beitehistorie antas å være gunstig. Det er stor regional variasjon fra kyst til innland, fra lavland til fjell og fra sør til nord.

Artsinnhold

Naturbeitemark er en meget artsrik naturtype karakterisert av mange rødlistede arter av insekter, karplanter og sopp. Av særlig betydning er naturtypen for beitemarksopp og blant disse er 94 arter rødlistet, først og fremst vokssopp, rødsporer, jordtunger og kjølesopp. Også for en lang rekke karplanter

og insekter er naturtypen viktig. Rundt 85 rødlistede karplanter er knyttet til typen. De mest sjeldne finnes bare på et fåtall steder, mens andre er mer vidt utbredt, men har gått tilbake i lavlandet. Et særpreg i tørr, varm og sandig beitemark er forekomst av møkkbiller, en artsgruppe som har gått sterkt tilbake i seinere tid. En rekke insekter og andre invertebrater er også knyttet til typen, hvorav flere er rødlistede.

Naturbeitemark inngår i forskjellige landskapstyper, fra vidstrakte seterlandskap, småskala kystlandskap, åpne jordbrukslandskap og småskala kulturlandskap i dalstrøk- og skogstrøk. Ofte forekommer typen som små restarealer og kanter i intensivt drevet jordbrukslandskap. Ved kysten veksler beitemark ofte med andre åpne naturtyper i finskala mosaikkartet mønster. I dalstrøk finner en gjerne artsrik beitemark i kanter mellom fulldyrka mark og hagemark eller skog. Kantsonene har ofte vært uten hevd over lengre tid, men skal kartlegges som beitemarkskant så lenge de fortsatt har preg av semi-naturlig eng. Naturbeitemark har ofte innslag av bergknauser og tresattepartier.

Påvirkning, bruk

Ulike husdyrslag beiter på ulikt vis. Sau beiter for eksempel mer selektivt enn storfe. Sambeite er derfor som regel positivt. Beite er en nødvendig forutsetning for at naturtypens verdier skal opprettholdes. Beite tilpasset naturgrunnet er viktig. For lite beitetrykk medfører gjengroing, mens for sterkt beite medfører slitasje og tråkkskader.

De viktigste negative påvirkningsfaktorene i naturbeitemark er gjengroing og intensivt bruk. Tidligere var husdyrhold vanlig over hele landet og typen har gått sterkt tilbake som følge av opphør av beite med påfølgende gjengroing. I sentrale jordbruksstrøk er omlegging til mer intensiv drift med gjødsling, sprøyting og oppdyrking til kornproduksjon og kunsteng typisk. I tillegg er typen utsatt for nedbygging. Tilplanting av gamle beitemarker er også et problem, ved at det reduserer forekomster av naturtypen. Det samme er spredning og etablering av fremmede arter og andre problemarter, ved at disse fortrenger de typiske beitemarksartene, og over tid bidrar til å ødelegge forekomster av naturtypen. Tilførsel av nitrogen både fra langtransportert luftforurensing og fra lokale kilder fører særlig i sørlige deler av landet til eutrofiering.

Råd om skjøtsel og hensyn

Skjøtsel skal opprettholdes, eller igangsettes i lokaliteter som kan restaureres og der det er dokumentert høye naturverdier. Det bør gjøres en vurdering av hvordan lokaliteten opprinnelig har vært skjøttet. For lokaliteter som opplagt og relativt nylig har vært slåttemark, og der det vurderes som mulig å tilbakeføre lokaliteten til slåttemark skal dette anmerkes. I de fleste tilfeller er beiteregimet tilpasset den enkelte lokalitet. Det bør utarbeides planer for skjøtsel i viktige lokaliteter der grunneier/driver involveres. Typiske tiltak vil være å tilpasse dyreantall, husdyrslag og tidspunkt for beite avhengig av vegetasjonen på stedet. Både husdyrslag, antall dyr og beitetidspunkt er viktig å vurdere i beitemark. For eksempel kan det være aktuelt å holde sau unna lokaliteter med sjeldne orkideer som svartkurle, og det kan være aktuelt å avgrense beiteperioden til vår-forsommer eller høst.

Gjødsling må unngås og manuell rydding av ungskog og kratt foretas etter behov, og slik at marka holdes åpen. Rydding bør foretas gradvis, da for rask åpning av marka både kan medføre erosjon i bratt terreng og åpne opp for uønskede arter. Tilleggsforing bør unngås, da dette både medfører tråkkskader, oppgjødsling og innførsel av uønskede arter. Saltstein må unngås. Fremmede arter bør fjernes og slitasje og andre negative påvirkninger bør begrenses i sårbare lokaliteter.

For mer utfyllende om skjøtsel, restaurering og hevd, se: Skjøtselsboka for kulturlandskap og gamle norske kulturmarker som finnes på DN's hjemmesider:

<https://www.miljodirektoratet.no/publikasjoner/publikasjoner-fra-dirnat/annet/skjotselsboka/>

Litteratur

Bratli, H. 2014. Naturbeitemark. Utkast til faktaark pr. 30.04.2014.

B. Spesiell del: (se veiledning til tabellen nederst i dokumentet)

SØKBARE EGENSKAPER (for Naturbase)									
Navn på lokaliteten Store Borga S				Kommune Vestvågøy			Områdenr.		
ID i Naturbase		Registrert i felt av: Pål Alvereng (Miljøfaglig Utredning AS)					Dato: 10.08.2020		
Eventuelle tidligere registreringer (år og navn) og andre kilder (skriftlige og muntlige) Ingen kjente							Skjøtselsavtale: Inngått år: Utløper år:		
Hovednaturtype: Naturbeitemark				% andel 100		Utforminger: Frisk eller tørr, middels baserik eng beitet (MD201)			
Tilleggsnaturtyper:				% andel: 100					
Verdi (A, B, C): Viktig - B			Annen dokumentasjon (bilder, belagte arter m.m.) Se bilder nedenfor.						
Påvirkningsfaktorer (kodeliste i håndbok 13, vedlegg 11): Ingen.									
Stedkvalitet		Tilstand/Hevd		Bruk (nå):				Vegetasjonstyper:	
< 20 m	X	God		Slått		Torvtekt			
20 – 50 m		Svak	X	Beite	X	Brenning			
50-100 m		Ingen		Pløying		Park/hagestell			
> 100 m		Gjengrodd		Gjødsling					
		Dårlig		Lauving					
OMRÅDEBESKRIVELSE (For Naturbase og som grunnlag for skjøtselsplanen)									
INNLEDNING Beskrevet av Pål Alvereng og Geir Gaarder, Miljøfaglig Utredning, på grunnlag av egen befaring 10.08.2020 i sammenheng med naturtypekartlegging og utarbeiding av skjøtselsplaner på oppdrag fra Fylkesmannen i Nordland. Lokaliteten ligger i Borgværet landskapsvernområde som er en del av Borgværet naturreservat. Det er ikke kjent tidligere beskrivelser av lokaliteten. Rødlistestatus for arter følger norsk rødliste fra 2015 (Henriksen og Hilmo 2015), og rødlistestatus for naturtyper følger rødliste for naturtyper 2018 (Artsdatabanken 2018).									
BELIGGENHET OG NATURGRUNNLAG Lokaliteten omfatter et beitelandskap som ligger på sørsiden av Store Borga, den nordlige delen av øya Borgvær i Vestvågøy kommune. På Store Borga har det tidligere vært et eget, selvstendig gårdsbruk, noe flere grunnmursrester av både våningshus og driftsbygninger vitner om. Omkring flere av de gamle grunnmurene har det åpenbart vært såpass mye oppgjødsling fra husdyr at det fortsatt preger vegetasjonen i form av høyt gras, bladrike urter og stauder, og disse områdene er holdt utenfor lokaliteten. Nøyaktighet på avgrensningen vurderes å være under 10 m.									
NATURTYPER, UTFORMINGER OG VEGETASJONSTYPER Dette er en veldrenert, frisk mark med svakt lågurtpreg i overgang til mer intermediert i vest. Spesielt de østlige delene, som ligger nærmest strendene, er nok noe skjellsandpåvirket og med et sterkere lågurtpreg. Lokaliteten er en naturbeitemark med utformingen "frisk eller tørr, middels baserik eng beitet". Etter NiN2.2 er dominerende kartleggingsenhet i målestokk 1:5000: T32-C-4 intermedier eng med klart hevdpreg, men det er også en del svakt kalkrik eng her (T32-C-20).									

ARTSMANGFOLD

Enga er relativt artsfattig. Med unntak av et par enkeltfunn av marinøkkel ble bare vanlige engarter registrert under feltundersøkelsen. Det var: gåsemure, gulaks, vendelrot, skogstorkenebb, dunhavre, fuglevikke, enghumleblom, kjerteløyentrøst, ryllik, fjellblom, småengkall, hestehavre, tiriltunge, engfrytle og geitsvingel. Det er åpenbart et visst potensiale for beitemarksopp her, også rødlistede. Feltundersøkelser noe senere sesongen ville sannsynligvis kunne fanget opp sopp i fruktifisering.

BRUK, TILSTAND OG PÅVIRKNING

Det har, inntil 2016, ikke vært beite her siden 1964 og ikke slått siden tidlig på 1950-tallet (Jann Eliassen, pers. medd.). Terrengformene tyder på at arealet i liten grad har vært pløyd og bruksnedleggelsen skjedde for såpass lenge siden at sannsynligvis har verken kunstgjødsel eller bløtgjødsel vært benyttet her. Hele Borgværet beites nå av gammelnorsk sau året rundt, og det ser ut til at dyrene trives veldig godt på dette arealet, for det er ganske godt nedbeitet. Siden 2016 har det vært 31 voksne sauer på Borgværet gjennom vinteren. Etter lamming er det om lag 80 dyr på øya. Dette området har nok også tidligere vært populært beiteområde. Samtidig som det ligger noe eksponert til, har det ført til at det har klart å beholde en mye større andel av engfloraen enn på resten av været, og at allerede nå er preget av at tidligere gjengroing tydelig i ferd med å bli utvisket. Det er lite plastsøppel på lokaliteten og ingen spor etter tekniske inngrep.

FREMMEDE ARTER

Ingen registrerte.

KULTURMINNER

Det ligger to SEFRAK-registrerte ruiner fra bygninger fra 1800-tallet innenfor lokaliteten og SEFRAK-ruiner etter brygger fra tidlig 1900-tall like nedenfor lokaliteten i nordøst. Like vest for lokaliteten er det ytterligere to SEFRAK-registrerte ruiner etter bygninger fra 1800-tallet.

SKJØTSEL OG HENSYN

For å bevare naturverdiene er det nødvendig med vesentlig høyere beitetrykk.

DEL AV HELHETLIG LANDSKAP

Lokaliteten tilhører et gammelt kulturlandskap på øya Borgvær der bruken opphørte for 50-60 år siden og har vært i en brakkleggings- og gjengroingsfase inntil 2016, da beite ble gjenopptatt, denne gang med gammelnorsk sau.

VERDIBEGRUNNELSE

Lokaliteten omfatter et areal på 6 daa og får høy vekt på størrelse (over 2 daa), lav vekt på arts mangfold (om lag 15 kjennetegnende arter), ikke oppnådd terskelverdi på observerte rødlistearter, men får der middels vekt basert på potensialvurderinger, lav vekt på tilstand (minst 50 års gjengroing blir styrende her, ikke et par år med moderat beitetrykk de siste årene) og høy vekt på påvirkning. Til sammen får lokaliteten verdien B (viktig).

SKJØTSELSPLAN

DATO skjøtelsesplan: 24.02.2021	UTFORMET AV: Pål Alvereng og Geir Gaarder		FIRMA: Miljøfaglig Utredning AS	
UTM Sone 33 450333 7580043	Gnr/bnr. 104/1	AREAL (nåværende): 6 daa	AREAL etter evt.restaurering: ca. 6 daa	Del av verneområde? Nei

Kontakt med grunneier/bruker (ev /informant). Før opp tidsperioder, ev datoer. Navn: Jann Eliassen (bruker, 2020)	Type kontakt (befaring, tlf, e-post med mer) Samtaler under befaring/kartlegging 10. aug. 2020
--	--

MÅL: Hovedmål for lokaliteten: - Å forbedre skjøtselstilstanden for ei naturbeitemark med verdi «viktig» som har ligget brakk lenge Konkrete delmål: - Øke beiteintensiteten i lokaliteten som et middel for å holde urte- og grasvegetasjonen lav og opprettholde og helst øke det kulturbetingede artsmangfoldet. Ev. spesifikke mål for delområde(r): Tilstandsmål arter: - Det er et mål å minst opprettholde dagens artsinventar av engtilknyttede karplanter. - Det er ikke påvist beitemarksopp på lokaliteten, men potensialet ansees å være til stede, og det er derfor et delmål at skjøtselstiltakene skal bedre tilstanden på en slik måte at leveforholdene bedres også for denne artsgruppen. Mål for bekjempelse av problemarter/gjengroing: - Det ble ikke observert problemarter på lokaliteten og ikke einer eller lauvoppslag. Bekjempelsesmål for slike er dermed ikke nødvendige pr. i dag.

AKTUELLE TILTAK:	Prioritering (år)	Ant daa og kostnad/daa	Kontroll: (Dato)
Generelle tiltak: - Lokaliteten beites av gammelnorsk sau. Dette er utmarksbeite og sauene ferdes fritt på hele Borgværet. Beitetrykket bestemmes dermed i avgjørende grad av totalt antall dyr på øya. Pr. dags dato er beitetrykket for lite. Siden 2016 har det vært 31 voksne sauer på Borgværet gjennom vinteren. Etter lamming er det om lag 80 dyr på øya. Beitetrykket skal ideelt sett være slik at beitemarka er godt nedbeitet om høsten, og at gammelt gras (strø) ikke får anledning til å bygge seg opp i enga. Beitetrykket bør være så høyt at lavvokste, beitetolerante arter klarer seg og trives her. Antall dyr bør økes, men gradvis, slik at bruker har kontroll på nedbeitingen av både denne og andre enger og også kan følge med på tilstand (og slaktevekt) på dyrene slik at antallet ikke blir så stort at det går ut over dyrevelferden. - Øvrige tiltak fra grunneiers side angående beite ansees ikke nødvendig, gitt at antall dyr på Borgværet holdes på et tilstrekkelig høyt antall. Andre dyreslag, som f.eks. hest eller storfe, ville i kombinasjon med gammelnorsk sau vært mer optimalt, men er ikke realistisk å få til. Aktuelle restaureringstiltak, utover de generelle: - Selv om enga har ligget brakk i flere tiår før de siste års beiting, er det ingen tegn til gjengroing med for eksempel einer og/eller lauvoppslag. Restaureringstiltak på denne enga, ut over de generelle tiltakene, er derfor ikke påkrevet. - Noen av de gamle slåttemarkene nær hovedgården, spesielt vest for denne, er svært tuete. For å bedre beiteforholdene der, og dermed gi enda bedre grunnlag for flere beitedyr på Borgværet og indirekte bedre beitetrykk på denne enga, kan tuene med fordel fjernes/jevnes. De tuete arealene har ikke spesielle naturverdier som skulle være til hinder for et slikt tiltak. Aktuelle årlige skjøtselstiltak, utover de generelle: - Ingen.	Årlig	6 daa	

UTSTYRSBEHOV: Ingen.

OPPFØLGING:
Skjøtelsesplanen skal evalueres innen: 5 år

Behov for registrering av spesifikke artsgrupper: Befaring ved evaluering av tiltakene bør legges til sensommer/tidlig høst, og i tillegg til karplantefloraen bør oppmerksomheten da også rettes mot registrering av beitemarksopp.

Tilskudd søkt år:		Søkt til:	
Tilskudd tildelt år:		Tildelt fra:	
Skjøtselsavtale parter:			
ANSVAR: Person(-er) som har ansvar for iverksettelse av skjøtselsplanen.			

Kilder

Jann Eliassen, beitebruker (muntlige meddelelser)

Ortofoto/kart

Ortofoto som viser lokalitetens beliggenhet. Kartgrunnlag: Kartverket (ortofoto) 2020.

Bilder

Oversikt over lokaliteten sett mot øst. Da det bodde folk på Borgværet, var det en periode en egen gård på Store Borga. Til høyre sees ruiner fra et av de østligste bygningene fra denne gården. Arealene omkring resten av ruinene er delvis preget av langvarig gjødsling fra husdyr og inngår ikke i naturbeitemarkslokaliteten. Foto: Pål Alvereng (2020)

Den østre delen av lokaliteten er ei ganske jevn eng der det sannsynligvis har blitt slått da gården en gang var i drift. I 60-70 år har den imidlertid ligget brakk, før det ble oppstart med beite i 2016. Dette er kanskje det beste beiteområdet på Borgværet, men fortsatt kan beitetrykket med fordel bli større. Foto: Pål Alvereng (2020).

Nærbilde av engfloraen sett mot vest. Foto: Pål Alvereng (2020)

Sørlig del av lokaliteten sett mot sør. Foto: Pål Alvereng (2020)

Artsliste

Lokaliteten ble befart i 2020 av Pål Alvereng og Geir Gaarder (Miljøfaglig Utredning AS). Følgende arter ble registrert og lagt inn i Artsobs:

Norsk navn	Vitenskapelig navn	Rødlistestatus (2015)
marinøkkel	<i>Botrychium lunaria</i>	LC
enghumleblom	<i>Geum rivale</i>	LC
gåsemure	<i>Potentilla anserina</i>	LC
tiriltunge	<i>Lotus corniculatus</i>	LC
fuglevikke	<i>Vicia cracca</i>	LC
skogstorkenebb	<i>Geranium sylvaticum</i>	LC
kjerteløyentrøst	<i>Euphrasia stricta</i>	LC
småengkall	<i>Rhinanthus minor</i>	LC
vendelrot	<i>Valeriana sambucifolia</i>	LC
ryllik	<i>Achillea millefolium</i>	LC
føllblom	<i>Scorzoneroideis autumnalis</i>	LC
engfrytle	<i>Luzula multiflora multiflora</i>	LC
gulaks	<i>Anthoxanthum odoratum</i>	LC
hestehavre	<i>Arrhenatherum elatius</i>	LC
dunhavre	<i>Avenula pubescens</i>	LC
geitsvingel	<i>Festuca vivipara</i>	LC